

EXAMENSARBETE

Våren 2007

Lärarytbildningen

”Det är en individ jag har framför mig!”

**-lärares uppfattningar om motverkande av
könsroller**

Författare

Kristin Karlsson

Signe Karlsson

Handledare

Anna Flyman Mattsson

**”Det är en individ jag har framför mig!”
-lärares uppfattningar om motverkande av könsroller**

Kristin Karlsson
Signe Karlsson

Abstract

Utgångspunkten för undersökningen är att kön är socialt skapat och därför också kan omskapas. Syftet med undersökningen var att undersöka lärares åsikter om att motverka könsroller. Denna undersöknings fokus hamnar på lärarens perspektiv och dennes syn på sina egna handlingar, förhållningssätt, erfarenheter och medvetenhet kring motverkandet av könsrollerna. Metoden som användes var kvalitativa intervjuer med kvalitativ analys som utgick ifrån problemformuleringen: Hur ser lärare på sitt eget förhållningssätt till könsroller i sin praktik? Anser sig lärare leva upp till uppdraget enligt Lpo94 att motverka könsroller?

Enligt undersökningen visar lärarna en tendens att arbeta med jämställdhet men inte problematisera könsrollerna vilket innebär att de därför inte heller motverkar dem. Diskussionen rör sig runt att det är individen som ska bemötas utifrån sina förutsättningar, men undersökningen konstaterar också att det i samband med bristande medvetenhet om genusstrukturer leder till att könsrollerna fortfarande lever kvar i skolan. Lärare säger sig behöva mer kunskap för att kunna problematisera genusfrågor i skolan. Undersökningen visar också att medvetenhet i det praktiska arbetet såväl som den teoretiska är bristande då i förhållande till möjligheten att arbeta mot könsrollerna.

Ämnesord: förhållningssätt genus könsroller könsroller medvetenhet

INNEHÅLL

INNEHÅLL	3
1 INLEDNING	5
1.1 SYFTE.....	6
1.2 DEFINITION AV BEGREPP	6
1.3 TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	6
2 FORSKNINGSBAKGRUND	7
2.1 GENUS.....	7
2.1.1 <i>Presentation av Hirdman</i>	7
2.1.2 <i>Historisk bakgrund till genusbegrepp och förhållanden</i>	8
2.1.2 <i>Definition av begreppet genus</i>	8
2.1.3 <i>Genus i samhället idag</i>	8
2.2 STYRDOKUMENT	10
2.3 KÖNSROLLSBETEENDE I SKOLAN.....	11
2.3.1 <i>Genusordning</i>	11
2.3.2 <i>Genusmönster</i>	12
2.3.3 <i>Lärare och elever</i>	13
2.4 BEPRÖVADE METODER	16
2.5 FRÅN JÄMSTÄLLDHET TILL MOTVERKANDE.....	16
3 PRECISERAD PROBLEMFÖRMULERING.....	18
4 METOD	19
4.1 VAL AV METOD	19
4.1.1 <i>Intervjumall</i>	19
4.2 RESPONDENTER.....	20
4.3 GENOMFÖRANDE.....	20
4.4 ETISKA ÖVERVÄGANDEN.....	20
4.5 TRANSKRIPTIONER	21
5 RESULTAT OCH ANALYS.....	22
5.1 MEDVETENHET.....	22
5.1.1 <i>Medvetenhet kring begreppen genus och könsroller</i>	22
5.1.2 <i>Medvetenhet om genus och könsroller</i>	23
5.2 LÄRARENS SJÄLVBILD	24
5.3 PÅVERKAN UTIFRÅN.....	26
5.4 BUDSKAP UPPIFRÅN	27
5.5 KÖNSROLLSGESTALTNING I KLASSRUMMET	29
5.6 ARBETSMETODER FÖR ATT MOTVERKA KÖNSROLLER	30
5.7 INDIVIDEN	32
6 DISKUSSION, SAMMANFATTNING OCH SLUTSATS	34
6.1 DISKUSSION OCH SAMMANFATTNING	34
6.2 SLUTSATS	37
6.3 FORTSATT FORSKNING	38
7 AVSLUTNING.....	39
REFERENSER.....	40
BILAGA 1. INTERVJUMALL.....	42

1 Inledning

I samhället och i skolan diskuteras det mycket kring begreppet genus, men diskussionen handlar oftast om jämställdhet. Sverige idag har jämställdhet och alla möjligheter att vara ett jämställt land. Men är det verkligen så? Skolans arbete med genusfrågor har i mycket handlat om hur taltiden är ojämnt fördelad mellan pojkar och flickor i ett klassrum, eller att det ska komma fram fler flickor inom naturvetenskapen. För att skapa sann jämställdhet räcker inte det, fokus måste därför vara på individens rätt till alla möjligheter oberoende av kön. För att uppnå detta måste könsrollerna skakas om och motverkas, så att individen kan göra sina val utan de förväntningar kring vad en pojke eller flicka ska göra. Läroplanen för grundskolan, Lpo94, uttalar tydligt att skolan aktivt ska motverka könsmonster, dessa könsmonster manifesteras hos individen som stereotypa könsroller. För att visa hur viktigt det är att man arbetar med dessa frågor enligt Lpo94 inleder Svaleryd (2002) sin bok *Genuspedagogik* med att berätta om en pojke som efter att ha varit med i ett projekt om genus uttryckte sin besvikelse över att han fostrats in i en könsroll ”han kände sig lurad över att han hade uppfostrats enligt stereotyper, och inte givits möjlighet att utveckla alla möjligheter hos sig själv. Eller helt enkelt förutsättningar att bli människa fullt ut” (s. 7). Om vi inte arbetar aktivt med att motverka könsroller i skolan så berövar vi barnen möjligheterna att utnyttja hela människans potential.

Skolverkets skrift *Likvärdighet i en skola för alla* (2002) är en översikt över forskning kring hur skolan behandlar elever lika eller olika, som bland annat handlar om genus. Slutsatsen som dras där är att ”[l]äraren är otydlig i klass- köns/genus- och etnicitetsforskningen. Läraren – lärarkollektivet – tydliggörs sällan som de kulturproducenter samt meningsskapare och uttolkare av styrdokumentet, som de är. Här saknas i hög grad forskning” (s. 91). Lärarens betydelse för elevernas utveckling försvinner därför i forskningen. Enligt Svaleryd (2002) är läraren mycket viktig i dessa frågor.

Att arbeta medvetet med genusfrågor i pedagogisk praktik handlar om relationer, organisationen av tid, rum, material, bedömningsgrunder och maktförhållanden. Det handlar om att på ett medvetet sätt iaktta och reflektera över vardagliga händelser, att se samspelet mellan individer.

Svaleryd, 2002 s. 30

Här uttrycker Svaleryd (2002) behovet av medvetenhet hos lärarna, samtidigt som man i *Likvärdighet i en skola för alla* (2002) uttrycker hur lärarnas betydelse för elevernas utveckling är frånvarande i forskningen.

1.1 Syfte

Denna undersöknings fokus hamnar på lärarens perspektiv och dennes syn på sina egna handlingar, förhållningssätt, erfarenheter och medvetenhet kring motverkandet av könsrollerna. Här vill vi ge forskningen ett nytt perspektiv och därför blir syftet med undersökningen är att undersöka lärares åsikter om att motverka könsroller.

1.2 Definition av begrepp

I uppsatsen kommer olika begrepp inom genusperspektivet att användas och dessa förklaras nedan. Genus är det socialt skapade könet och sambanden dem emellan. Särskiljandet mellan det biologiska och det socialt skapade könet uppkom på 1970-talet. I uppsatsen kommer ordet kön att användas i betydelsen socialt skapat kön. Könsmönster är det ord som används i Lpo94 och i denna uppsats används ordet könsroll vilket innebär hur könsmönster ageras ut av individer. Könsrollen är den roll som är skapad av samhället. Den manifesteras som stereotypiska beteenden förknippade med de två olika genusen manligt och kvinnligt. Jämställdhet innebär att behandla kvinnor och män på samma sätt.

1.3 Teoretiska utgångspunkter

Undersökningen utgår från att genus är det socialt skapade sambandet mellan könen med de förväntningar och förhållanden som beskrivs vidare i forskningsbakgrunden under 2.1.

Postmodernismens antaganden att samhället skapas och omskapas kontinuerligt är utgångspunkt för undersökningen. Enligt postmodernismen ska människan skapa sin egen bild av världen. Detta gör individen genom aktiva val grundade på sin egen utveckling som i sin tur baseras på de erfarenheter individen fått från samhället. Säljö (2005) beskriver det sociokulturella perspektivet som "[i]nriktningen mot att se på lärande som en fråga om hur individer och kollektiv tillägnar sig, utvecklar och håller levande samhällsliga erfarenheter" (s. 21). Samhället kan förändras men det genusperspektiv som vi idag har i samhället är det som har härskat i historien. Detta hålls levande eftersom människan växer upp och tillförskansar sig samhällserfarenheter. I dessa samhällsliga erfarenheter skapas könsroller utifrån den aktuella kulturen och de historiska erfarenheterna. I det postmodernistiska samhället där vi alla ska skapa vår egen bild av världen kan vi omskapa dessa könsroller. Tillsammans medför detta att genus och könsroller kan förändras och omskapas och att alla individer i samhället kan vara och är en del av detta.

2 Forskningsbakgrund

Nedan kommer en sammanställning av den forskning som skett kring genus och dess påverkan i skolan. Begreppet genus och hur det har kommit till kommer att förklaras. Vidare diskuteras det kring styrdokument och vad som där formuleras kring att motverka könsroller. Därefter följer en genomgång av den litteratur och forskning som är av vikt för den aktuella undersökningen. Forskningsbakgrunden utmynnar i en preciserad problemformulering inför analys och resultatbeskrivning.

2.1 Genus

Enligt den forskning som skett finns det två stora teorier kring kön och dess tillkomst, den första är att kön är socialt skapat (Hirdman 2001, a och b, Svaleryd, 2002) och kan omskapas (Säljö, 2005). Denna tes emotsägs av bland andra Pease & Pease (1998) som hävdar att kön är biologiskt skapat. De hänvisar till att barn, en pojke och en flicka, som växer upp på en öde ö utan någon vuxen skulle komma att uppvisa beteende som har de typiska manliga och kvinnliga dragen utan någon påverkan utifrån (Pease, 1998), vilket gör att könsrollerna inte kan förändras eftersom de finns inbyggda i oss. Efter att ha ifrågasatt dessa två teorier har författarna till uppsatsen tagit ställning och anser att kön är socialt skapat och alltså kan omskapas. Om kön är biologiskt skapat kan man inte motverka de könsroller som existerar eftersom människan då är född med dessa egenskaper som man och kvinna. Därför är denna tes, att kön är socialt skapat, den enda utgångspunkten i enlighet med syftet med undersökningen.

2.1.1 Presentation av Hirdman

I följande genomgång utgår resonemangen om genus och dess uppkomst kring vad Yvonne Hirdman har forskat inom, där utgångspunkt är att kön är ett socialt skapat fenomen som lever i dagens samhälle såväl som i historien. Hirdman är en av dem som började använda genusbegreppet i Sverige för att kunna öppna upp debatten kring manligt och kvinnligt och få nya utgångspunkter i debatten. Samtidigt som att vara en känd forskare inom genusperspektiv är Hirdman också historiker. Hon har bland annat varit med och skrivit och redigerat *Kvinnohistoria* (2001, a), i denna beskrivs det bland annat hur kvinnan har saknats i historien. Men det är inte bara kvinnan som saknats utan även en beskrivning av relationen mellan de olika konstruerade könen, det vill säga genusbegreppets utgångspunkt. Det är detta som är Hirdmans huvudsyfte med sin genusforskning.

2.1.2 Historisk bakgrund till genusbegrepp och förhållanden

Genom historien har det mellan mannen och kvinnan varit ett maktförhållande, där kvinnan alltid har varit underställd mannen. Detta förhållande är något som är skapat av människan och sätter människan i två kategorier, kvinna respektive man. Det är inte något av naturen skapat att kvinnan ska vara underordnad, men kvinnan är än idag underordnad mannen i samhället. Detta är den genusordning som visar hur människor förhåller sig till varandra, det vill säga förhållandet mellan man och kvinna och förhållandet man mot kvinna. Detta sätt att se på förhållandet mellan man och kvinna formar hela vårt samhälle med dess ekonomi, kultur och politik (Hirdman, 2001, a). Människans historia har genom tiderna skrivits utifrån en mans perspektiv, där mannen har varit måttstocken för allt. Kvinnan har i sin tur varit mannens motsats. Genom genusperspektivet kan man istället se på förhållandet mellan man och kvinna och börja förstå individerna och få förståelse för att förhållandet dem emellan också är viktigt (Hirdman, 2001, a).

2.1.2 Definition av begreppet genus

Genus är ett begrepp som har kommit in i forskningen under senare år. Ordet genus kommer från latinets *gen-re*, som står för slag, sort, släkte, kön. Detta ord togs på 1980-talet från lingvistikens av kvinnoforskare och kopplades samman med det engelska ordet *gender* som betyder slag/sort men också har betydelsen "det täckta könet" [!]. Detta gör att ordet *genus* får en annan innebörd än bara ordet *kön* som har använts tidigare (Hirdman 2001, b). *Genus* används för att beskriva den tes att människans biologiska kön inte har med människans könsroller att göra. Människan föds med olika biologiska förutsättningar, dock görs människan till sitt kön, till det socialt skapade könet (Hirdman 2001, a). Det kan konstateras att människan biologiskt har vissa skillnader. Dock är *kön* ett begrepp som är skapat av människan och människans egenskaper som dessa kön och de behöver inte ha något att göra med hur människan biologiskt sett är uppbyggd (Karlson 2003). Begreppet *genus* gör istället att människans könsroller kan plockas isär och man kan se individen som finns bakom (Hirdman 2001, a).

2.1.3 Genus i samhället idag

Hirdman uttrycker i *Genus* (2001, b) följande om att människan:

[f]öds inte till kvinna, man görs, är ett intet ont mot den enorma produktion av maskulinum som oavbrutet pågår. Man, just man, föds inte till man. Man arbetar oavbrutet på det. Den dramatiska skillnaden ligger emellertid i verbformen: kvinnor görs, män gör.

Hirdman, 2001, b s. 65

Kvinnan görs till den hon är, hon får av samhället en viss roll enligt vilken hon ska agera. Även mannen får roller men de är på hans villkor och till hans fördel. Alla människor formas ur de förväntningar samhället har på dem, dessa förväntningar är olika på män och kvinnor. Med andra ord skiljer man fortfarande på vilka egenskaper som är kvinnliga och vilka som är manliga (Hirdman, 2001, b). Dessutom anses många kvinnliga egenskaper vara mindre önskvärda då de inte är associerade med manlighet. Dessa könsmonster är också vanliga och syns i samhället och de bestämmer hur människor ska bete sig (Gilligan, 1982). Det finns ett genusystem som har två principer som härskar i samhället. Den första av principerna är ”att män och kvinnor ska hållas isär” (Hirdman, 2001, sid. 19). De får med andra ord inte ha likartade karaktärsdrag, de ska vara olika och ha olika egenskaper i förhållande till vilket kön de tillhör. Den andra principen är att ”mannen uppfattas som alltings mått” (a. a), han är den mänskliga normen som samhället utvecklas ifrån. Dessa två genusformer lever människan efter och har som oskrivna regler när det gäller kön (Hirdman 2001, a, Svaleryd, 2002). Det finns också en genusordning som regerar i samhället, den ordning som har stereotypiska kvinno- och mansroller, dessa roller som människan målar upp och lever i. Det finns en rädsla i samhället för att denna ordning ska raderas eftersom det är denna sociala ordning som råder. Raderas denna ordning så skulle oordning och rädsla skapas i samhället. Människan skulle inte längre veta var man hör hemma eftersom man då inte har tillskrivna regler om hur man bör vara eller bete sig, vilket i sin tur orsakar en framtid människan inte vet något om, en framtid som inte har några könsroller (Hirdman 2001, b). I dagens samhälle lever människan med dessa könsroller som tillhör genuskontraktet. Kontraktet är en ”[k]ulturellt nedärvt, styrd överenskommelse av könens gemensamma sammandragande med åtskiljda förpliktelser, skyldigheter och rättigheter” (Hirdman 2001, b. s. 84). Detta är ett kontrakt som är tvingande för mannen och kvinnan och delar in dem i olika grupperingar. De får ett visst ansvar beroende på om de är kvinnor eller män, detta kontrakt låter inte individen själv styra, utan kontraktet styr. Kontraktet innebär att mannen har ansvaret, han skall försörja och beskydda medan kvinnan ska föda barn, ta hand om hemmet och vara den underställda (Hirdman 2001, b). Då det alltid har varit så, har kvinnan underordnat sig mannen samtidigt som hon har lärt sig att se världen ur mannens ögon (Gilligan, 1982).

Connell (2002) beskriver hur ungdomar tillägnar sig genusmönster och könsroller, och han betonar att socialisationen inte är tillräcklig som förklaring utan att det handlar om en mer aktiv process där ungdomarna gör egna val. Genuskompetens som är individens uppnådda förmåga att hantera genusordningen fastställs som en stor del av ungdomens väg in i genuskontraktet. Socialisation beskrivs som en inte tillräcklig förklaring och processen att

tillägna sig kön ses som ett mer aktivt tillägnande och individuellt skapande i den kulturen ungdomen lever i. Vidare framhävs det att det inte är så rakt som att det finns en kvinnlighet och en manlighet utan han beskriver de stora variationerna och de olika mönster av manlighet och kvinnlighet som finns. Vidare beskrivs samhället och genus som olika *genusprojekt* som skapas. Ungdomar lever i samhället, de tillförskaffar sig genuskompetens och de lever i genusprojekt, men dessa är föränderliga och påverkbara.

2.2 Styrdokument

Skolan och lärare har styrdokument som de är bundna att bygga sin verksamhet på. Vidare finns det yrkesetiska regler som också ska styra lärarens professionella handlingar. Nedan redovisas vad dessa fastställer kring jämställdhet med fokus på att motverka könsroller.

I skollagen står det ”särskilt skall den som verkar inom skolan [...] främja jämställdhet mellan könen” (§ 2). Denna skollag är en regel viktig att följa i skolan. Men denna lag beskriver endast att man ska *främja* jämställdhet mellan könen och den beskriver inte något om att motverka de könsroller människan skapat. Med ordet *främja* sätts en viss prägel på lagen som gör att man inte aktivt måste arbeta mot de könsroller som existerar utan endast fokuserar på jämställdhet.

Läroplanen för det obligatoriska skolsystemet, Lpo94, fastslår:

Skolan skall aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan och de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmönster. Den skall ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla förmåga och intressen oberoende av könstillhörighet.

Läraryrket, 2002 s.10

Här är en tydlig formulering om att skolan inte bara ska verka för jämställdhet utan också motverka könsroller som ett led i att ge individen alla möjligheter till utveckling. Orden *bemöts* och *bedöms* indikerar att ansvaret och möjligheterna ligger i lärarens handlingar och dessa handlingar kommer av hur läraren resonerar kring begreppen genus och könsroller. Vidare betonas *krav* och *förväntningar* som är ett val läraren gör medvetet eller omedvetet. Vilka krav och förväntningar läraren har på pojkar respektive flickor och hur det påverkar dem är något som läraren måste fundera kring och vara medveten om.

Lärares yrkesetiska principer har antagits av *Läraryrket* och *Lärarnas riksförbund* och ska följas av professionella lärare (Läraryrket 2002). Dessa fastslår att lärare inte ska diskriminera beroende på kön, men de nämner inte något om att motverka könsroller.

Principerna är kortfattade, det kan vara en orsak till att diskussionen kring diskriminering på grund av kön har prioriterats och ansetts innehålla begreppet motverka könsroller. Som pedagog innebär arbetet med genus att vara medveten om begreppet och att vara medveten om hur det uttrycker sig i verksamheten. Det handlar också om de förväntningar man har på de olika könen, de förväntningar som ofta inte finns medvetet hos läraren. Det handlar också om den roll läraren har och att läraren kan påverka sina elever antingen med äldre värderingar på genus som kvarhålls eller nyare (Svaleryd, 2002).

Eftersom skolan är en del av samhället är skolan också en organisation som överför synsätt som härskar i samhället. Detta gör att eleverna har olika förutsättningar i skolan beroende på hur de ser ut, vilket kön de tillhör och vilken etnisk grupp de tillhör. Karlson (2003) hävdar att skolan ska fostra medborgare till det samhälle som råder, det vill säga det samhälle som redan har uppbyggda hierarkiska stegar. Samtidigt ska skolan hjälpa varje individ i dess utveckling och undervisa individen i de mänskliga rättigheterna och dess betydelse för människan. Skolan har svårt att tillmötesgå alla de krav som ställs på den. I skolan lever de officiella läroplanerna och de dolda läroplanerna vid sidan av varandra. De officiella planerna inriktar sig mot elevernas lika rätt och möjligheter. Likafullt finns det i skolan även äldre tankar som råder, dessa kallas de dolda läroplanerna, där handlar det om att skillnader mellan de olika individerna delges och bevaras. Eftersom detta fortfarande kvarhålls så är det också svårt att ge alla barn lika behandling och lika möjligheter. Dessa dolda läroplaner kan därför orsaka en svårighet för de officiella planerna och för individen som skall utvecklas i skolan (Karlson 2003).

2.3 Könsrolls beteende i skolan

Könsrolls beteende i skolan som lärare och elever uppvisar påverkas i sig av de strukturer som finns i samhället såsom genusordning och genusmönster.

2.3.1 Genusordning

Det finns en genusordning där männen och kvinnorna har olika roller med olika egenskaper vilket bekräftas av Hirdman (2001, b) som också talar om att kvinnan görs och männen gör. Gens (2002) har gjort undersökningar på förskolor och skolor och har kommit fram till liknande slutsatser. Pojkarna bekräftades där med att de är, medan flickorna bekräftades med de handlingar de utförde. Maskuliniteten skapades i grupperingar, pojkars identitet skapades därför i kontrast till de egenskaper som var flickors (Gens, 2002). Dagens pojkar håller sig kvar i de gamla traditionella mönstren, samtidigt börjar man i forskningen se en förändring i flickors beteende. De börjar ta sig framåt, de blickar fram. De har börjat få ny förståelse för

kön och de har i större grad än pojkarna börjat göra gränsöverskridande förflyttningar (Öhrn, 2004). Flickorna börjar ta mer plats i skolan och samhället, men de gör det i en värld som fortfarande läses ur ett manligt perspektiv (Hirdman 2001, a). Enligt studier är det oftare pojkar som tar avstånd från det motsatta könet än vad flickor gör. Det mönster som äldre studier påvisar är att pojkar har övertag över både talutrymmet och verksamheten. Detta fenomen härskar och betraktas ofta som det vanliga tillståndet i dagens skola. Men dagens flickor börjar göra motstånd mot de gamla könsroller som fortfarande i dag lever kvar. Flickorna börjar ifrågasätta och göra sig hörda (Öhrn 2004).

Vidare beskriver Karlson (2003) hur eleverna i dagens skola har egna uppfattningar om vad som är manligt och kvinnligt, det vill säga vad som är normalt för respektive könstillhörighet. Dessa föreställningar kan bli ett hinder för eleverna då de blir fångade i ett traditionellt tänkande som inskränker deras handlingsmöjligheter. Dessa föreställningar kan eleverna få från många olika håll, inte minst från föräldrar men också från media. Media skapar en bild av kvinnan och mannen som eleverna växer upp med och blir påverkade av. Även föräldrarna med deras sätt att tänka, beskriva och förklara skapar en bild av samhället och livet som eleverna tar till sig (Karlson 2003). Den bild som beskrivs av samhället är det som pojkarna fortfarande arbetar med enligt forskningen, det är att könen ska fortsätta befinna sig i de lägen de är i, det vill säga att mannen ska vara överordnad. Enligt skolan ska flickorna enbart vara snälla och ha överseende med vad pojkarna försöker göra. Dock är flickorna enligt forskningen mer framgångsrika än pojkarna i skolan. Trots detta är det ändå pojkarna som tar störst plats i skolan (Karlson 2003).

2.3.2 Genusmönster

Connell (2002) beskriver begreppet *genusregim* och hur de finns i olika organisationer i samhället, bland annat i skolan. Genusregim innebär att en organisation har fasta mönster för vad de olika könen kan göra. En studie har gjorts av skolor där genusregimerna har påverkats av organisatoriska faktorer, den visar att genusregimen kan förändras. Två skolor slogs ihop, som tidigare var könssegregerade. När de slogs ihop visade eleverna på både könstypiska beteenden som stämde med deras tidigare genusregim, likväl som en del elever började gå mot gamla mönster. Effekten blev att genusregimen på skolan förändrades och lärarna hade svårt att hantera detta. De ”plågades av förlusten av sin tidigare fast etablerade plats i skolvärlden” (s. 75f). Lärarna är också individer och en del av samhället och verkar i de genusmönster som finns och skolan har en genusregim som har formats i den organisationen. I dessa genusmönster avgränsar sig pojkar ofta från det andra könet, det ska finnas en viss

distans dem emellan (Öhrn 2004). Pojkarna börjar redan vid i tre års ålder att avgränsa sig från sin mamma, det vill säga från det kvinnliga könet. Flickorna däremot behåller sin närhet till mamman långt in i vuxen ålder. Oftast har de en mycket nära relation, men flickorna har en period i tonåren då de uppför sig rebelliskt och vill bryta den nära kontakten, men denna nära kontakt finns kvar även efter tonårstiden (Gens 2002). Som tidigare nämnts tyder många äldre studier på att det är pojkar som dominerar i talutrymme och verksamhet. Dessa studier är fortfarande gällande men förändringar i själva forskningen har skett. Den tidigare forskningen om pojkar och flickor har riktat sig mot pojkarna och har haft dem som utgångspunkt, flickorna har åsidosatts. Senare forskning har även börjat se flickorna och börjat analysera förhållandet mellan flickorna och pojkarna, flickorna får alltså större utrymme i den nya forskningen (Öhrn 2004). Skolverket (2002) sammanfattar forskningen kring skolans innehåll och genus och hävdar att den i mycket handlar om naturvetenskaperna. I dessa ämnen arbetar man för att flickorna ska kunna slå sig in på den manliga könsrollens område. En annan undersökning visar att lärare bemöter pojkar och flickor olika beroende på om det är språkundervisning eller undervisning i naturvetenskapliga ämnen. I språkundervisningen har lärarna en mer kravfylld attityd mot flickorna, medan de i naturvetenskapen har lägre förväntningar och berömmar dem mindre och med en annan mer nedlåtande attityd än mot pojkarna. Överlag blir pojkar mer positivt bemötta i naturvetenskapliga ämnen och flickor mer i språkundervisning (Worrall & Tsarna 1987).

2.3.3 Lärare och elever

För skolan precis som samhället är språket mycket viktigt, men pojkar övar mindre på språk än flickor. Flickorna för tidigt långa och utförliga dialoger med vuxna, medan pojkar är mycket mer kortfattade i sitt språk. Flickorna kan också tidigt skriva flersidiga uppsatser medan pojkarna skriver kortare texter. Människans förmåga att tala och skriva är helt beroende av den träning som är tillgänglig. För att förbättra pojkars språk måste man prata med dem som man pratar med flickor, ”inte nödvändigtvis om samma saker men” (Gens, 2002 sid. 55) på liknande vis. Detta är problematiskt då det skiljer sig mycket i språket som en lärare pratar med en pojke respektive en flicka (Gens, 2002). Det skiljer sig också i om läraren är en man eller kvinna. I tidigare stadier i skolan har manliga lärare mer ett samspel med pojkar. Under senare delen av grundskolan börjar de manliga lärarna att även samspela med flickor. De kvinnliga lärarna har mer samspel med pojkar än med flickor under hela skoltiden. Trots detta börjar eleverna på senare delen av grundskolan själva öka samspelet med kvinnliga lärare och samtidigt minska samspelet med manliga lärare (Karlson, 2003).

Samtidigt som samspelet mellan lärare och elever förändras under senare delen av grundskolan så konstateras det att flickor måste söka lärarens uppmärksamhet medan pojkarna är de som får den utan att behöva anstränga sig. Många flickor får därför vänta länge på lärarens hjälp. Dessutom används flickorna som hjälp till läraren (Öhrn, 2004). Detta är ett av de sätt som flickor/kvinnor ofta beskrivs på. De är personer som gärna hjälper till. Det berättas bland annat om en händelse i ett klassrum där en pojke inte tålde vitsipporna som plockats in och pojkens näsa började rinna. Läraren fortsatte lektionen som vanligt utan att reagera samtidigt som flera flickor hjälpte pojken och tog bland annat ut blommorna (Gens, 2002). Enligt Öhrn (2004) har lärare också en mycket positiv attityd till kvinnliga elever eftersom de anses flitiga och de anses lära sig mycket och klara sig mycket själva. Vidare anses pojkarna vara mindre motiverade till skolarbetet. I förhållande till de olika roller som pojkar och flickor har anser lärare att de inte behandlar de olika könen lika, de behandlar därmed eleverna efter könsrollerna. Av forskningen anses synen på flickor vara att de ska lyda. De flickor som inte håller sig inom detta synsätt och börjar ifrågasätta saker blir ofta tolkade som besvärliga. Problematiken som finns här är att dessa flickor som börjar ifrågasätta blir jämförda med de flickor som lyder. De passar därför inte in i skolans mönster i hur en flicka ska vara. Skolan är inte anpassad för dessa flickor. Skolan vill ha tysta och flitiga elever, när då flickor också börjar ifrågasätta hamnar skolan ännu längre från sin dröm om en lugn och lärorik skola eftersom pojkarna redan tar mycket plats och då också flickorna börjar ta mer plats och börjar synas då försvinner lugnet (Gens, 2002).

Jämös handbok mot könsmobbing i skolan (2000) fastslår: "[M]an måste som vuxen börja med sig själv, eller med alla vuxna som arbetar inom barnomsorg och skola" (s. 11). I arbete för sann jämställdhet måste läraren själv synliggöra sina egna omedvetna handlingar och bli medveten om hur man behandlar flickor och pojkar, först då kan pedagogen börja arbeta med att försöka skapa förändring. I *Genuspraktika för lärare* för Berg (2001) ett liknande resonemang. Läraren ska vara en förebild och det innebär att förstå sig själv och sina egna förhållningssätt kring olika frågor, däribland genus. Där hävdas att det är de vuxna som har ett mer könsrollsriktat beteende mot barnen, än barnen själva, ansvaret för att arbeta mot stereotyper och könsroller ligger därför på de vuxna och läraren är en av de vuxna människor som barnen träffar mest. Karlson (2003) hävdar att lärare därför måste vara medvetna om det inflytande som könsrollerna har på samhället och skolan. Läraren måste också vara medveten om sina egna tankegångar och reflektera kring sin egen uppväxt, samhällets påverkan och sina egna könsbetingade uppfattningar. Medvetenheten krävs för att läraren ska kunna styra sina handlingar och ha kontroll på sina åsikter i skolan (Karlson, 2003). Wahlström (2003) deltog i

ett projekt kring jämställdhet som genomfördes i Gävle kommun, där man bland annat arbetade aktivt på några förskolor med jämställdhet och könsroller och lyckades utjämna skillnaderna mellan pojkar och flickor. Men det beskrivs hur dessa resultat togs för givna när samma förskoleelever började i skolan. De positiva resultat som uppnåts försvann när eleverna började skolan. Eleverna återgick till de traditionella rollerna när lärarna i skolan tog det hårda arbetet för givet och antog att nu var eleverna färdiga. Denna bild förstärks ytterligare av Skolverket (2000) som beskriver hur jämställdhet tas som en naturlig del av arbetet på skolan och det problematiseras inte. Attityden verkar vara att det är lärarnas uppgift att vara ”uppmärksamma” (s. 29). Mycket ansvar läggs således på läraren. Detta problematiseras av Hedlin (2004) som beskriver hur lärarstudenter, de som kommer att vara lärare i framtiden, ser på frågan om genus och jämställdhet. De uttryckte att jämställdhet var något som blivit överdrivet och man ansåg att jämställdhet skulle komma att vara genomfört inom 30 år i samhället. Vidare uttryckte studenterna att de såg på det som att det handlar om att behandla alla lika och att det inte är något problem för dem. De tar fenomenet jämställdhet för givet. Molloy (1992) diskuterar vad det innebär att behandla alla lika och vad lärarna menar med detta. Att använda ordet lika förutsätter en norm. Hon hävdar att behandla lika i förlängningen innebär att behandla alla som pojkar i vårt samhälle idag.

Att undervisningen på lärarutbildningen angående genus är bristande är beroende på bristande kunskap om ämnet. Karlson (2003) skriver att lärarutbildarna hävdar att de inte har tillräckliga kunskaper när det gäller genusproblematiken. Men förändringar börjar ske, intresset kring genusperspektivet har ökat och under senare tid har det börjat aktualiseras och diskuteras. Att denna fråga inte har diskuterats på lärarutbildningarna tidigare kan ha med ha med Worrall & Tsarnas (1987) resultat att göra. Där jämförs lärares uttalanden om hur de betedde sig mot flickor och pojkar med hur de faktiskt gör. Det framkom där att lärarna hävdade att de behandlade flickor och pojkar lika, men att de inte gjorde så i praktiken. Samtidigt som lärare behandlar elever olika beroende på könstillhörighet möter de elever som försöker vara gränsöverskridande och vill förändra de roller de är placerade i, ofta stora motgångar, både från vuxna människor i dess närhet och från egna vänner. De här eleverna måste vara psykiskt mycket starka, då de ofta möts med ogillande. Dessa elever möter också olika sorters hinder. Ofta möter en kille som försöker vara gränsöverskridande större motstånd än en tjej. Dock är det mycket viktigt att dessa elever finns. Dessa elever ger andra människor nya synsätt och visar på nya sätt att vara vilket öppnar för en ökad individuell frihet (Karlson, 2003).

2.4 Beprövade metoder

Olika metoder har använts i skolan för att motverka de ojämlikheter man har sett mellan pojkars och flickors beteenden. En vanlig åtgärd är att man på olika sätt har arbetat med att stärka flickorna. Enligt Hedlin (2006) förutsätter man att problemet ligger hos kvinnorna när man sätter fokus på att stärka flickornas självförtroende, vidare sägs detta vara ett historiskt problem, att kvinnor har dåligt självförtroende och bara genom antagandet att de ska stärkas så sänker man självförtroendet ännu mer. Svaleryd (2002) tar detta vidare och diskuterar att detta arbetssätt och de antaganden som följer med det är ett uttryck för den genushierarki som råder i samhället och att försöken att åtgärda tvärtom stärker de mönster som finns. En metod som också använts är kompensatorisk pedagogik. Detta beskrivs som att man får alla elever att träna både *självständighet* och *samhörighet*. I allmänhet i samhället har det varit så att man hos pojkarna har uppmuntrat självständighet och hos flickorna samhörighet. Med denna metod kompenserar man hos båda för de brister som ansetts typiska hos könet lika väl som att det lämnas öppet för individuella skillnader. Detta görs för att eleverna ska ha mer kompetens och få fler möjligheter i sitt liv (Hedlin, 2006). Ytterligare en metod som använts är könssegregerade grupper. En aspekt av det arbetssättet, påpekar flera forskare (Hedlin, 2006, Sandquist, 1998), är att det späder på fördomarna om det andra könet såväl som om sitt eget. Sandquist (1998) hävdar att de traditionella könsrollerna blir förstärkta om man använder könssegregerade grupper i samband med uppmärksammande av olikheterna. Svaleryd (2002) hävdar å andra sidan att genom att arbeta i enkönade grupper kan eleverna upptäcka de stora variationer som finns inom könet och se vilka stora möjligheter det finns, då kan de stärka sin könsidentitet såväl som att utvidga den. John & Sabljar (2003) fastställer att målet ska vara gemenskap, men att vägen dit kan innebära segregerad undervisning där eleverna kan vara med om kompensatorisk undervisning utan att bedömas i jämförelse med dem som redan har det som ska kompenseras.

2.5 Från jämställdhet till motverkande

Ordet jämställdhet började användas i skolan på 1970-talet. Detta ord ersatte det gamla ordet jämlikhet som inte ansågs lämpligt att använda längre. Jämställdhet är ett samlingsord för samhälleliga relationer mellan män och kvinnor, det betyder att ställa jämte varandra (Hirdman, 2001,a). Ordet jämlikhet kunde orsaka dispyter medan ordet jämställdhet istället var ett positivt ord som tog bort de negativa konflikter som skapats med jämlikhet. Jämställdhet användes för att försöka skapa förändring i skolan. Begreppet står för rättvisa

mellan människor. Det ska inte ha betydelse var man kommer ifrån eller hur man ser ut eller vilken social gruppering man tillhör och inte heller vilket kön man tillhör (Karlson, 2003).

Lärare bör ha som mål att ha undervisningssituationer och verksamheter där alla elever ska kunna lära sig. Undervisningen ska innehålla värderingar och tankar som är utvecklande för elevens livslånga lärande. Elever betraktas ofta som grupp, men detta blir problematiskt eftersom "[i]ndividerna representerar olika engagemang och intresse, olika erfarenheter, olika viljor och olika synsätt på sig själv och omvärlden" (Sträng 2005. s. 13). Därför måste alla ses som enskilda individer utöver en del av gruppen, men också som en del utöver sin könstillhörighet, alltså är det inte tillräckligt att verka för jämställdhet, könsrollerna måste också motverkas.

Definierandet av begreppet genus som det socialt skapade och kön som det biologiska uppkom på 1970-talet. I och med att den åtskillnaden gjordes så fastställdes att vi är skapare av genusbeteende och alltså kan vi omskapa dem (Connell, 2002). Det finns alltså en möjlighet att förändra det system som nu råder. Mycket av undersökningar som genomförts handlar om de lägre stadierna i skolan, då ofta förskolan. I dessa syns det att motverkandet av könsroller har försvunnit. Man kan därför dra slutsatsen att man tolkar motverkandet av könsrollerna som en del av jämställdhet. Forskningen av den senare delen av grundskolan är en mycket liten del av den skolforskning som existerar kring könsroller och genus.

3 Preciserad problemformulering

Syftet och forskningsbakgrund leder fram till följande problemformulering:

- Hur ser lärare på sitt eget förhållningssätt till könsroller i sin praktik?
- Anser lärare sig leva upp till uppdrag enligt Lpo94 att motverka könsmönster och könsroller? I så fall hur?

4 Metod

Metoden som valdes var kvalitativ intervju. Detta för att undersökningens syfte är att ta reda på lärares åsikter om att motverka könsroller i skolan. Nedan redovisas val, genomförande och överväganden som ligger till grund för undersökningen.

4.1 Val av metod

Undersökningen grundas på lärares syn på sin egen roll i frågan om genus och könsroller, därför valdes en kvalitativ forskningsmetod som riktar sig mot att få lärares utsagor. Intervjuer är lämpade för undersökningar som söker "[d]ata baserade på emotioner, erfarenheter och känslor." (Denscombe 2000, s. 132). Detta i jämförelse med undersökningar om enklare frågor och undersökningar som söker endast fakta. Det som efterfrågas i denna studie är lärares förhållningssätt och egna tankar om sitt arbete och därför valdes intervjuformen. Observationer kring liknande ämnen har gjorts men då framkommer vad som görs, vilket inte är fokus i denna undersökning eftersom den utgår från hur lärare ser på sin verksamhet. Enkäter uteslöts som metod eftersom svaren som önskades var av mer utförlig karaktär och intervjuarna ville ha möjlighet till direkt uppföljning och fördjupning av svaren i samtalet.

4.1.1 Intervjumall

Inför genomförandet utformades en intervjumall (se bilaga 1). Den var strukturerad på så sätt att först definierades tre begrepp som är av vikt för uppsatsen, genus, könsroll och jämställdhet. Detta för att säkerställa att respondenten och den som leder intervjun talar om samma fenomen. Frågorna inleds med neutrala frågor om respondenten och avslutas med möjlighet för respondenten att göra eventuella tillägg, vilket är det vanliga sättet att strukturera en intervju (Patel & Davidsson 2003). Resterande frågor har utformats för att anknyta till syftet och få fram svar som svarar på problemformuleringen. En kvalitativ intervju utgår från en önskan om att erhålla respondenternas synsätt kring ämnet. Frågorna som ställdes var därför öppna med möjlighet till fria och utvecklande svar, samtidigt har frågorna gjorts konkreta med kopplingar till specifika begrepp. Detta eftersom det inte går att som i kvantitativa undersökningar fastställa svarsalternativ med möjliga svar på samma sätt (Patel & Davidsson 2003).

4.2 Respondenter

Gruppen som undersökts är lärare på grundskolans senare år. Vidare var ett krav att de skulle ha arbetat högst tio år, detta för att säkerställa att de bara arbetat med Lpo94, där de formuleringar kring att motverka könsmonster som undersökningen bygger på finns klart uttalade. Flera olika skolor kontaktades via rektor på telefon. Rektorerna förde ärendet vidare därefter tog lärarna kontakt med skribenterna. Lärarna är sex till antalet, tre kvinnliga och tre manliga som undervisar i olika ämnen. Respondenterna presenteras med fingerade namn: Lisa, svenska/engelska; Anna, svenska/so; Måns, idrott; Jannice, svenska/so, engelska; Greger, ma/idrott; Peter svenska/so. Anledningen till valet av grundskolans senare år är att den delen av skolan är eftersatt inom forskningen kring genusaspekter. Mycket forskning har gjorts på förskolan och grundskolans tidigare år och en del har gjorts på gymnasiet. Undersökningen genomfördes inom en och samma kommun, detta för att om möjligt undvika de färgningar som kan göras av direktiv på kommunnivå. Dessa lärare arbetar under samma ramar och under samma lokala verksamhetsplan. Dock valdes olika skolor för att få en spridning i resultaten, då resultaten på så sätt inte blir färgade av en och samma skolläring.

4.3 Genomförande

Intervjuerna genomfördes på respondenternas arbetsplatser i lokal som valdes av dem själva, i klassrum eller i arbetsrum. Intervjuerna tog mellan tjugo och femtio minuter. Hela intervjuerna spelades in och har transkriberats i sin helhet. Vid tillfället för intervjun leddes den av en av författarna och den andre deltog i samtalet endast vid behov. Intervjumallen som beskrivits ovan användes.

Intervjun genomfördes med låg grad av standardisering och hög grad av strukturering (Patel & Davidsson 2003). Frågorna som ställdes var öppna. Respondenterna gavs möjlighet att svara fritt, men frågorna ställdes i ordning efter intervjumallen, där frågorna gick från samhället, ner mot skolan, läraren och dennes handlingar. Respondenterna svarade utförligt på frågorna och endast i några fall behövde följdfrågor ställas och uppmaningar om förtydligande göras.

4.4 Etiska överväganden

Vetenskapsrådets forskningsetiska principer (2006) har beaktats vid utformandet av undersökningen. Författarna upplevde ett etiskt dilemma vid kontakterna med eventuella respondenter. Det kan vid undersökningar vara en risk att ange för mycket information i förväg då detta kan ge respondenterna möjlighet till förberedelse som skapar en bild som inte

är den reella. Den information som gavs till respondenterna i förväg var att undersökningen handlade om genus ur ett lärarperspektiv med tyngdpunkt på hur lärare förhåller sig till det och hur det syns i skolan. De fick också veta att mer information inte gavs eftersom det kunde störa syftet. I undersökningen ville författarna komma åt lärarens verkliga tankar om sin praktik, därför var det olämpligt att ge för specifik information i förväg. För mycket information kan sätta igång processer och ge möjlighet till att söka information som förvanskar resultaten. Författarna anser att undersökningen lever upp till de forskningsetiska principerna, eftersom respondenterna fick tillräckligt med information för att förstå sin egen roll och betydelse för undersökningen.

4.5 Transkriptioner

Alla sex intervjuer skrevs ut i sin helhet av en och samma person. Inledningsvis skrevs de ordagrant och med muntliga förstärkningar och ljud. Emellertid framkom det att det gjorde utskrifterna svårlästa och svårtolkade. En fullständig utskrift behöver inte göras om analysen inte ska vara "sociolingvistisk eller psykologisk" (Kvale 1997, s. 156). Därför uteslöts förstärkningsord och uttryck, men utan att ändra eller tolka respondenternas utsagor.

5 Resultat och analys

Eftersom undersökningen var av kvalitativ natur görs resultatredovisningen i samband med analysen. Analysen genomfördes på så sätt att transkriptionerna lästes upprepade gånger, detta för att se tendenser och teman i materialet. Därefter togs olika teman ut som anknyter till problemformuleringen. Dessa teman är: Medvetenhet, Lärarens självbild, Påverkan utifrån, Budskap uppifrån, Könscrollsgestaltning i klassrummet, Arbetsmetoder för att motverka könroller och Individiden. Därefter sorterades respondenternas utsagor under dessa olika teman. Vidare analyserades dessa utsagor, enskilt, tillsammans och mot varandra. Resultat och analys redovisas nedan.

5.1 Medvetenhet

Analysen om medvetenhet delas upp i två delar. 5.1.1 tar upp lärarnas förståelse av begreppen genus och könroller, medan 5.1.2 handlar om hur lärarna ser dessa begrepp manifesterade hos eleverna i skolan.

5.1.1 Medvetenhet kring begreppen genus och könroller

Begreppsmedvetenheten skiljer sig mycket åt mellan de olika lärarna. Spannet går från medvetenhet om FN:s lagar om lika rättigheter till genusbegreppets stora betydelse för samhället på både en konkret och en intellektualiserad nivå.

Peter är den enda som uttrycker en konkret begreppsmedvetenhet:

”Pratar man genus så intellektualiseras samtalet genast känner jag, så att om jag pratar genus med, genusperspektiv med mina elever till exempel, så måste jag bryta ner det i många instanser innan, innan dom är med på mitt tåg, så att begreppsapparaten i skolans värld, är väl kanske bristfällig på det planet kan jag tycka.”

Alla lärarna uttrycker en pedagogisk konkret medvetenhet kring genus och könroller, men Peter tar det till en akademisk nivå såväl som en pedagogisk, ”jag tror inte att, att i vardagen har det nog inte så där, konkret betydelse på samma sätt” (Peter). I första citatet från Peter diskuteras genusbegreppets abstrakthet, medan i det andra så visas en mer verklighetsförankrad syn på frågan, där han ser att det i vardagen inte förstås eller diskuteras kring genus.

Resterande lärare talar om jämställdhet, jämlikhet och att jobba mot en mer demokratisk skola. ”[S]kolan står för att, jobba demokratiskt” (Lisa), ”jämställdhet och jämlikhet” (Jannice). Lärarna ser på genusbegreppet som en fråga om lika rättigheter och demokrati.

Medvetenheten kring könsrollsbegreppet och jämställdhetsbegreppet förefaller vara viktigare än genus. Detta stämmer med samhället i stort. Lisa, Jannice och Greger talar om hur könsrollerna syns. De berättar om hur barn påtvingas tydliga könsmarkeringar redan från födseln och hur detta påverkar dem. Vidare tar flera av respondenterna upp jämställdhet som något som självklart ska eftersträvas. Lärarna anser att det ska eftersträvas men det behöver inte betyda att de faktiskt tänker på det eller arbetar med det i verksamheten.

5.1.2 Medvetenhet om genus och könsroller

Då lärarna enligt texten ovan har olika syn på begreppen genus och könsroller kan man spekulera kring om de är medvetna om på vilket sätt dessa verkar i skolan, som är en organisation i samhället. Anna talar, liksom de andra lärarna, om hur viktiga begreppen är eftersom eleverna i framtiden ska kunna: ”gå ut som funktionsdugliga människor och veta hur samhället fungerar för så ska det fungera ju, dom vi kan ju inte skicka ut som med förlegade tankar om detta ju”. Måns uttrycker å andra sidan en annan syn på samhället: ”vi har ju samundervisning för att det är så det ser ut i resten av samhället, att man, man är ju tillsammans, man lever och jobbar tillsammans och då tycker jag det är konstigt om man skulle bryta isär det”. Både Måns och Anna uttrycker att eleverna ska vara beredda på samhället som det är, Anna uttrycker dock en motsägelsefullhet då eleverna ska passa in men också förändra samhället. Detta beskriver ett dubbelt uppdrag som skolan har då den både ska anpassa eleverna till det samhälle som råder och forma kompetenta individer som kan förändra samhället.

Jannice diskuterar kring lärarens roll och lärarens individualitet: ”[V]ad är det för lärare som står där framför gruppen, är jag själv engagerad i dom här frågorna” Hon ser sig själv som lärare som en viktig person i elevernas utveckling och måste därför reflektera kring sina egna referensramar: ”[J]ag tror att vi som vuxna här har en väldigt viktig uppgift att fylla”. För Jannice är det viktigt att eleverna lär sig tänka kritiskt kring bland annat dessa roller och på så sätt bli kunniga om hur det ser ut i samhället och ha kapacitet att förhålla sig till det och skapa ett nytt samhälle i framtiden. Samtidigt som Jannice talar om att läraren är viktig för elevernas utveckling talar Peter om att lärarna ofta har könsfärgade förväntningar på eleverna vilket skapar barriärer mellan pojkar och flickor och i deras egen utveckling. Eleverna har olika val som till exempel syslöjd och träslöjd, där flickor i allmänhet förväntas och uppmuntras av lärare att välja syslöjd och inte träslöjd, eftersom det är ett val som är normen för flickor. Peter säger också att lärarna gärna vill ha tysta snälla flickor på syslöjden, vilket är

den traditionella bilden av flickor i skolan. Han vet hur det ligger till och vet att många lärare inte reagerar på det men arbetar själv aktivt med att motverka.

De flesta lärarna diskuterar kring uppfattningen att flickor är lugna och pojkar busiga. Samtidigt säger de att denna bild inte alltid stämmer in på deras elever. ”För det finns lugna killar och det finns jättegapiga tjejer” (Lisa). Detta är ett fenomen som flera lärare pratar om. Vidare nämner några lärare hur det redan i vaggan skapas könsroller genom att flickor kläds i rosa och pojkar i blått. ”[M]an ser ju de redan nyfödda bebisar och sånt så ser man ju oftast om det är en kille eller tjej för är de en tjej så är det ju rosa kläder. Och är det en kille så är det blått. [...] om man säger leksaker, killar har bilar, tjejer har dockor, så är det ju” (Greger). Måns tar det ett steg längre och säger att det är lätt att gamla uppfattningar förstärks, trots att det nu i 2007 borde ha varit försvunnit. Det gamla återkommer hela tiden, därför måste man aktivt jobba med det i skolan. Måns tror också att eleverna inte tänker på de existerande könsrollerna eftersom de har levt i dessa roller sen vaggan. Kanske påverkar detta också honom själv, även om han inte är medveten om det.

Det är inte så många som är medvetna om det, det är det jag menar, man tänker inte på det utan man handlar utifrån fastställda normer som man har med sig i bagaget, det är därför det är så, så svårt att förändra ett beteende hos en grupp människor, när det är så manifesterat i uppfostran och förväntningar redan.
(Peter)

Lisa befäster Peters tankar om att lärare inte alltid är medvetna. Hon talar om sitt eget perspektiv: ”[J]ag får tänka på mina undervisningssituationer, så kan, kan inte direkt säga att jag har varit i någon situation där det ha varit så väldigt tydligt könsroller inblandat liksom på något vis” (Lisa). Här kan man tolka en saknad medvetenhet om begreppets betydelse i verksamheten och samhället eftersom hon säger sig inte se könsrollerna, samtidigt som hon inte ser sitt eget förhållningssätt som är skapat av samhället och vilken betydelse hennes erfarenheter har för hennes tolkningar och handlingar.

5.2 Lärarens självbild

Lärarens självbild innefattar vad de gett uttryck för i intervjuerna om sin bild av sig själva och hur de ser på sin roll som lärare och som en person av dagens samhälle. Alla lärare hoppas att de behandlar eleverna lika, men Jannice uttrycker sig kring lärares syn på ett eventuellt olik bemötande av flickor och pojkar ”den person som sitter och säger nej direkt på den frågan [*om könet har betydelse för bemötandet av eleverna*] kanske inte riktigt har funderat för att, vi det är ju klart att vi påverkas, vi har ju också vuxit upp, med, med olika mönster och man ser

hur det har förändrats i samhället och så vidare”. Till skillnad från Jannice säger sig Greger bemöta flickor och pojkar likadant, Lisa säger att hon inte tänker på könsrollerna i den dagliga undervisningen, vilket kan betyda att hon bemöter eleverna likadant oberoende av kön eller att hon bemöter dem efter könsmönstren. Anna säger att hon kanske förväntar sig mer av flickor, vilket även flera andra lärare säger sig kanske göra, medan Peter säger att han reflekterar mycket över hur han bemöter eleverna. Måns uttrycker att ”det ska inte ha någon betydelse, sen är de ju svårt att egentligen, man skulle titta på sig själv utifrån för att få svaret på den frågan, bemötandet är nog mer individanpassat än könsrelaterat”. Respondenterna inser svårigheten med att reflektera kring sitt eget beteende eftersom man inte kan se sig själv utifrån. Samtidigt säger två respondenter att de inte reflekterar kring könsrollerna i sin undervisning, vilket kan ses som en del av att arbeta mot könsroller.

Självbilden i samband med genusbegreppet kan ha ett samband med begreppsmedvetenheten då Lisa säger ”jag kan inte direkt säga att jag är direkt feminist”. Peter å andra sidan säger ”mina elever frågar mig ofta är du feminist, nej jag är demokrat, och de är, är jag demokrat så är jag automatiskt feminist så som ni uttrycker det, jag behöver inte välja att vara det ena eller det andra, jag är ju demokrat och det täcker in det mesta”. Begreppet feminism har enligt två av respondenter fått en negativ klang, där det tolkas som att mer vara för kvinnor än ha ett rent jämställdhetsperspektiv, det är kanske det Lisa menar när hon hävdar att hon inte är feminist. Det kan finnas ett motstånd mot att kalla sig feminist och det kan medföra en svårighet att uttala sig och ha en tydlig självbild i sammanhang med genusdebatten. Därför är det tydligt att man använder sig av orden jämställdhet och demokrati, eftersom de är lättare att förhålla sig till.

Jannice betonar att läraren ska vara en medlare i förhållandet till eleverna och kanske inte försöka påverka dem för mycket utan verka för att de ska se kritiskt på frågan kring genus och könsroller. Lisa talar om det som även några av de övriga respondenterna talar om, däribland Jannice, att man som lärare inte alltid är medveten om själv att man behandlar eleverna olika eller pratar med dem olika beroende på vilket kön de tillhör.

Som sagt det är ju mycket möjligt att man gör det utan att man tänker alltså att man är så omedveten om det själv fast, jag tycker nog ändå att man, eftersom jag liksom inte kan säga så att, att jag ser dom tydligt som killar och tjejer och så är de liksom så utan nae, jag tror nog det. Att dom är individer och det är, dom är olika allihopa. Lisa

Lisa säger här, som övriga respondenter, att detta är något som är ett mycket djupt inrotat system och man tänker därför inte alltid på det. Detta påstående skapar en problematik med

lärare som inte är reflekterande och därför omedvetet låter de traditionella könsrollerna leva vidare i sin undervisning.

5.3 Påverkan utifrån

Skolan som är en del av samhället påverkas också av samhället, vad som sker där reflekteras av tendenser i skolan.

Flera av lärarna talar om flickor och teknik. Inom detta område och naturvetenskapen blir flickorna ofta blir uppmuntrade till att ta för sig. De områden som tidigare bara varit männens. Lisa berättar att hon saknar en liknande satsning mot pojkarna, ”[o]m dom nu är väldigt mycket manligt, manliga inom teknikyrken och så där så borde det ju liksom komma något liknande för killarna riktat typ mot vård eller så”. Peter uttrycker något liknande fast i frustration inför kvotering och att flickorna ska in i en mansdominerad värld.

Det är inte så att du ska tvingas att gå naturvetenskap för att du är tjej, och det behövs fler tjejer inom den typen av industri. Jag menar, väljer tjejerna i högre utsträckning socialt baserade yrken så tycker inte jag att man ska gå in och kvotera sådana saker, utan det är något som man måste jobba med i tiden och individens frihet måste få råda absolut.

Här syns en motvilja mot könsrollerna som råder i samhället och deras starka formande av individerna. Men uttalandet efterlyser samtidigt en större bredd och mindre inskränkthet genom att få in även pojkar i fler områden och ha mindre fokus på kön och istället låta individen styra och ha sin frihet. (*Ämnet flickor och teknik återkommer i 5.4, Budskap uppifrån.*)

Det påpekas att det finns mycket som påverkar elevernas synsätt utifrån samhället bland annat genom media och Internet. Anna, Måns och Peter talar om hur viktig föräldrarnas roll är. Det är mycket som kommer ”hemifrån” (Anna och Måns), där det är föräldrarnas åsikter som påverkar eleven. Det uttrycks att skolan har en viktig roll och jobbar framåt, men att föräldrarna ofta har en bakåtsträvande effekt. ”[Ä]r mamma och pappa på ett visst sätt så kommer jag att formas oavsett kanske vad [Peter] står här och säger så är det dom, deras ord väger lite tyngre kanske.” (Peter). Måns ställer sig frågan: ”[V]ar kommer, alla, förutfattade meningar eller vad man har med sig hemifrån”. Det visar också på en medvetenhet om kontrasten mellan hem och skola, såväl som på behovet av samverkan dem emellan för att eleverna ska kunna utvecklas med mindre fokus på könsroller.

Samhället och dess historia nämns som en påverkansfaktor. Jannice pratar om det traditionella mönstret som råder och Anna uttrycker att ”På sätt och vis är dom [könsrollerna] ju gamla och inarbetade sen [...] långt tillbaka”. Hon säger vidare ”att på ett sätt kan jag tycka

att ett samhälle kan funka med könsroller, inte könsroller, [...] ett samhälle funkar bäst om var person vet sin plats, det man [...] har en roll i samhället och man har en plats och man känner att man gör en uppgift. Och den ena ska ju inte vara mer värd än den andra”. Anna uttrycker en förståelse för hur könsrollerna och genusystemet har uppkommit, samtidigt som hon förkastar ojämlikheten som baseras på könstillhörigheten. Hon talar om att var och en är viktig för samhället, inte i förhållande till vilket kön man tillhör utan vem man är som individ.

Samtidigt som eleverna påverkas utifrån och av samhället så är eleverna själva också en påverkansfaktor för det samhälle som ska komma. Jannice uttrycker vikten av att göra eleverna medvetna så att de har kunskap att ta ställning när det är deras tur att ta över.

göra dom medvetna om sin egen roll, [...] man kommer ut i samhället och har sin uppgift och då , vad är det för typ av samhälle dom vill ha, vill dom att vi ska fortsätta ha väldigt traditionellt, samhälle, som ska bygga på dom här stereotyperna då att som smala tjejer och, och det där och att utseendet är viktigt, är det det dom egentligen vill, och det tror jag ju inte, om man frågar både flickor och pojkar, så att man får väl, dom försöka stötta dom i att se att dom har en uppgift, att nu är det ju faktiskt dom när dom bli äldre som formar det nya samhället

Eleverna behöver bli medvetna eftersom de ska skapa det kommande samhället och eventuellt förändra det. Jannice säger att eleverna behöver stöd från en medveten lärare som kan problematisera och se könsrollerna och hur de styr människan.

5.4 Budskap uppifrån

Såväl som skolan i stort påverkas av samhället utifrån påverkas också den enskilda läraren och den enskilda skolan av de direktiv som kommer från högre instans.

Ovan diskuteras synen samhället har på flickor och teknik, och hur pojkarna där inte har samma press att söka könsrollsöverskridanden intressen. Detta är något som respondenterna även påpekar att skolan gör, det kommer från samhälle och näringsliv och tas in av ledningen för skolan på uppdrag av samhället som använder sig av kvotering för att få in kvinnor i mansdominerade yrkesområden och utbildningar.

Två av lärarna berättar om kvalitetsredovisningar som genomförs på skolorna och att man där tar upp många olika frågor, däribland genus, jämställdhet och könsroller. Måns talar om styrdokument och handlingsplaner och hur kvalitetsredovisningen sätter igång ”mycket diskussioner om allt möjligt” däribland genusfrågor. Vidare säger Måns att det på senaste tiden har varit mycket prat om mobbning på skolan och där förklarar han, kommer även könsrollerna in, de diskuteras ofta inte som en egen fråga utan de behandlas som underfrågor till andra dilemman som finns i skolan. Greger talar om samma sak:

sådana här planer för, det finns ju grupper som jobbar för det. Ja så här vad heter den, ja vad heter den då, nu kommer jag inte på vad det kallas, men de är olika frågor som behandlas, de är någon enkät man svarar på varje år. Och då finns ju en del om jämställdhet, jag var med om friskvårdsgruppen och det finns ju olika grupper som skriver ner en plan för just vår skola.

Här visar han på abstraktheten med kvalitetsredovisningar och hur svårt det är att få det arbetet att synas konkret så att lärarna i sin tur kan arbeta med det konkret i sin verksamhet.

Jannice diskuterar mycket kring starka kvinnor och vikten av ledare som kan ”bejaka sina kvinnliga sidor” och släppa fram kvinnorna i en mansdominerad värld. I detta resonemang att släppa fram kvinnor förklarar hon det arbete som förs i samhället, att kvinnor ska ta för sig och synas mer. I Jannices resonemang försvinner både motverkandet av könsroller och jämställdhetsperspektiv, eftersom kvinnorna ska in i världen som redan är dominerad av männens synvinkel. Att jämställdhetsperspektivet försvinner har att göra med att det bara är kvinnorna som ska fram, det är inte männen och kvinnorna tillsammans. Vidare belyser hon ledningens betydelse för verksamheten i skolan, hon säger om rektorn: ”han förmedlar ju först någonting till oss, som vi i vår tur då kan förmedla till ungdomarna, så det tror jag är jätteviktigt vad han har för syn på det, för de är ju ändå han som är vår, pedagogiska ledare”. Detta förmedlar en hierarkisk syn på skolan som organisation, där hon trycker på lärarnas behov av stöd och direktiv från ledningen för att kunna skapa en bra undervisningsmiljö för eleverna. Peter uttrycker sig om samma fråga, kring hur viktig ledningen är för skolan och dess verksamhet. Han berättar om sin nya ”skolchef som brinner för dom här frågorna, [...] [skolchefen] är ju jätteintresserad av jämlikhet jämställdhet och liksom kvinnligt ledarskap [...] så om [skolchefen] får verka lite så tror jag att det sipprar neråt, i systemet också”. Här syns en samstämmighet i betonandet av hierarkin och vikten av samspel mellan olika instanser inom skolan för att frågor ska lyftas och på så sätt kan förändring ske. Här syns också samtidigt att lärarna faktiskt är beroende av vilken ledning skolan har, om de får stöd eller inte i sina försök att motverka könsrollerna.

Merparten av respondenterna anser att det förs diskussioner kring genus i klassrummet när det spontant kommer upp. Men de uttrycker ett behov av kunskap och av att diskutera med kollegor och ledning för att få mer medvetenhet. Jannice säger att hon arbetar mycket med ämnet med eleverna, men efterlyser samtal i kollegiet ”jag känner väl kanske att det är någonting som vi borde diskutera mer i arbetslaget”. Lisa uttrycker en liknande önskan: ”[D]et känns ju som att det borde vara lite mer diskussion. [...] är klart att det finns, föreställningar om vad som är manligt och kvinnligt och olika könsroller och så där och då

kanske man behöver ha lite kött på benet, precis vad man än diskuterar så behöver man klart ha lite input”. Det behövs enligt merparten av respondenterna kunskap och medvetenhet för att kunna och våga diskutera ämnet med eleverna. Avsaknaden av denna kunskap kan vara en faktor som medför att läraren inte aktivt arbetar med genusfrågor och att motverka könsroller. Peter uttrycker å ena sidan att ämnet kommer upp naturligt i samband med andra frågor på personalmöten, men han uttrycker också en önskan om att få diskutera ämnet mer konkret med kollegor.

5.5 Könsrollsgestaltning i klassrummet

Könsrollsgestaltningar i samhället i stort påverkar elevernas könsroller i klassrummet och i förhållande till varandra. Respondenterna diskuterar kring forskning som säger att pojkar ofta tar mer plats i klassrummet och flickor hamnar i skymundan. Det finns en skillnad i hur lärarna ser detta i det egna klassrummet, vissa tycker det stämmer mer eller mindre medan vissa förnekar det. Greger bekräftar forskningsresultaten och säger att: ”killar är, tar mer plats, tar mer tid”, och flickorna anses vara mer mogna och med deras närvaro och aktiva handlande kan de dämpa pojkarnas utåtagerande beteende. Men han uttrycker också att det finns en skillnad i de rena idrottsklasser han har, där tar sig flickorna fram på ett annat sätt, vilket gör att de också tar plats. Detta kan ses som en effekt av att de flickorna har fått träda in i den manliga världen och anpassat sig till den. Det fenomen att flickor anpassar sig till den traditionellt manliga världen tar också Anna upp, då hon säger att: ”Men tjejer kan gärna vara lite tuffare och gapigare nu för tiden det är ju precis som att det har snackats så mycket om det att det ska tjejer få vara, en kille ska inte få vara lite mjukare och tystare och får då, då plockas han ner rätt snabbt [...] av killkompisarna.” Lisa bekräftar samma företeelse, att det är accepterat för flickor att spräcka könsbarriärerna men inte för pojkar, i alla fall inte av pojkarna själva. Detta stämmer med förhållandena i samhället där den manliga normen är avskiljd från den kvinnliga, som anses vara sämre.

Anna talar om de vanliga könsroller som ofta råder i klassrummet. Men hon säger att i hennes klasser är rollerna överlag ombytta, ”här är det tjejerna som far med nävarna i luften”. Detta medför att hon måste ”peppa killarna” istället för att de ska våga ta plats. Här ses det motsatta förhållandet än det vanliga, vilket visar att könsrolls-beteende kan omskapas om möjlighet ges.

Både Peter och Lisa berättar om de skilda kraven på flickor och pojkar i skolan. Inte endast kraven från lärarna, utan även från eleverna själva, ”tjejerna måste alltid vara 20 % duktigare, för att våga visa sig på en lektion” (Peter). Peter berättar att det är så flickorna upplever

situationen medan pojkarna använder sig av sitt socialt skapade självförtroende för att släta över sina kunskapsbrister. Flickorna har ett högre ”kunskapskapital” (Peter), eftersom de känner att de måste lära sig mer för att kunna ta plats i klassrummet.

Till skillnad från de andra respondenterna visar Lisa och Greger på ett oreflekterat handlande kring sin genuspraktik. Lisa ser inte på könsroller som något betydande för klassrumssituationen. Detta betyder att hon inte kan se de könsroller som existerar i samhället och i skolan, eller så är det så att hon inte uppmärksammar det, vilket inte heller Greger verkar göra i sina elevgrupper.

Peter och Måns visar på två sätt där man kan se hur eleverna lever i könsdiskursen och samhällets genuskontrakt. Måns beskriver hur ”det syns i kläder och i hur man klär sina böcker, och hur man agerar, utåt som elev, att man förväntas bete sig på ett visst sätt [...] dom har ju fått det ifrån vaggan”. Samtidigt som Måns beskriver hur eleverna manifesterar könsrollerna, så visar Peter hur eleverna tänker kring könsrollerna och hur man kan skapa medvetenhet.

Barnen, bakgrundbilden var flickan rosa med liksom hon gillade hästar och lyssnade, läste veckorevyn och hela den här biten va. Killen satt på och lekte med modelljärnvägar, och sådana grejer, tekniska prylar. Och hade en ljusblå bakgrund. Och dom är ju, dom tänkte inte på det med dom tyckte det var kul och intressant när vi började prata om det, för då blev dom medvetna om det.

Peter har en viss förberedelse för frågor eller områden eleverna kan lyfta under hans lektioner, detta ger en möjlighet att ifrågasätta deras tankar och förhållningssätt. En tendens att eleverna har en viss medvetenhet fastställs av Jannice, hon beskriver hur eleverna diskuterar kring könsroller ”med lite glimten i ögat, för att dom är ju medvetna om det traditionella mönster som har funnits och som finns”. Med detta menar hon att eleverna vet vad könsroller är och vilka effekter de kan ha i samhället, och hur de kan, eftersom de är medvetna, skoja om de könsroller som råder.

5.6 Arbetsmetoder för att motverka könsroller

Det finns olika arbetssätt och pedagogiska verktyg för att arbeta med att motverka könsroller. Respondenterna använder sig av och talar om flera olika sätt att arbeta för jämställdhet eller för att motverka könsroller. De flesta av respondenterna talar om att diskussion med elever eller kollegiet är viktigt för att en förändring ska kunna ske. Genom diskussion anser respondenterna att man kan förändra sin syn på det rådande genussystemet. Detta kan kanske i förlängningen medföra att man kan arbeta för en förändring av genuskontraktet.

Peter säger sig ha en stor medvetenhet vilket också är synbart i hans sätt att diskutera kring ämnet under intervjun. Det är också han som är den av respondenterna som klart uttrycker att han försöker motverka de könsroller som råder. En återkommande metod i hans klassrum är att eleverna får i uppdrag att diskutera vissa ämnen hemma med familjen ”detta för att tvinga eleverna att ta ställning till det”. Ett exempel på det var att diskutera vem som gjorde vad hemma, där könsrolls beteende lyftes. Liksom de andra lärarna, lyfter Peter fram att diskussionen är viktig och han försöker ha en allmän beredskap och vara vaksam kring elevers tankar och funderingar. Ett exempel på detta är när han upptäckte att eleverna beskrev en vanlig familj enligt starkt rådande traditionella könsmonster. Då vände han på frågan och ifrågasatte deras resonemang och mönstren för att eleverna själva skulle kunna förstå att de är påverkade av samhällets stereotypiska könsroller och det genusystem som råder. En övergripande aspekt av frågan tycker Peter är att läraren är konstant medveten och ständigt reflekterande över sitt eget handlande. Vilket Peter också själv visar på genom att kunna ifrågasätta elevers resonemang och få dem att fundera och reflektera.

Skolorganisationen och läraren betonas som en förebild för eleverna av alla respondenterna. Anna säger att ”vi måste visa att personalen är jämställd”. Måns säger ”det börjar här i skolan”, ”skolan har i allra högsta grad en viktig roll”, detta betonar i sin tur hur viktig läraren är som förebild. Måns talar om hur skolan kan påverka den genusordning som råder, dock säger han att det inte endast är skolan som kan förändra den, samhället och tidsfaktorn spelar också en roll. Det Måns talar om är att eleverna kan förändras i skolan och sen i nästa generation kan de i sin tur förändra. Det visar på ett positivt men också realistiskt tänkande.

Alla respondenter utom en uttrycker sig negativt om könssegregerad undervisning. Lisa och Anna säger sig inte ens ha funderat över att använda sig av det och Anna anser att det ”känns förlegat” och att det snarare motverkar jämställdhet. De två idrottslärarna, Måns och Greger, berättar att det används inom idrotten men att de själva förespråkar samundervisning av olika anledningar. Enligt Måns skulle segregerad undervisning öka fördomar och förstärka könsrolls beteenden och Greger sätter det mer i samband med att han vill ha hela klasser som känner varandra, vidare anser han att flickorna också hjälper till att dämpa de livliga pojkarna, detta medför ett bättre och lugnare arbetsklimat. Här visar Greger på könsstereotyper som råder men reflekterar inte kring problematiken med dem. Peter använder segregerad undervisning endast i sexual- och relationsundervisning, av helt andra skäl, nämligen att eleven inte ska behöva tycka det är pinsamt vid diskussioner. Om andra sammanhang säger han: ”Jag tror det motverkar snarare än ger någonting positiv[t].” Vidare säger Peter ”att i

klassrummet är det viktigt att försöka neutralisera könet”. Detta uttalande omöjliggör en positiv syn på könssegregerad undervisning annat än i ovan nämnda sammanhang.

Den lärare av respondenterna som är positiv till könssegregerad undervisning är Jannice. På hennes skola använder man sig regelbundet av flick- och pojkgrupper där det också är lärare av samma kön till respektive grupp. Det viktiga är att den manliga läraren som har killgruppen ”kan bejaka sina kvinnliga sidor”. Hon säger däremot ingenting om den kvinnliga läraren och dess egenskaper. Jannice uttrycker överlag en vilja att öppna upp alla möjligheter för alla oberoende av kön, men i diskussionen kring arbetet med könssegregerad undervisning talar hon om bakomliggande orsaker till att det bedrivs som tyder på ett synsätt på könsroller som utgår från den manliga normen. ”[F]lickorna ska ha mer utrymme, [de] tar för sig och känner sig lite tryggare [...] stärka, tjejerna [...] anledningen till att vi har killgrupp är också det samma att dom ska få känna att, dom kan också göra olika saker [...] så är dom [killarna] ute och gör aktiva saker”. Flickorna ska enligt Jannice lyftas upp till pojkarnas nivå, och pojkarna ska bland annat få utlopp för sin manliga överskottsenergi. Jannices resonemang leder till att normen blir satt ur ett tydligt manligt perspektiv. Men det är ändå ett försök till en mer jämställd skola, även om könsrollerna då finns kvar.

Kvinnan har på många sätt varit osynlig i historieskrivningen. Detta påstående påpekas av lärarna och genom att söka ytterligare information om kvinnan och visa detta i undervisningen försöker Anna lyfta kvinnans betydelse genom historien. Peter ifrågasätter tillsammans med sina elever: ”Fanns det inga kvinnor för 2000 år sen?” Vilket både ifrågasätter det historiska genuskontraktet såväl som lyfter fram kvinnans betydelse. Båda dessa lärare uppmärksammar att kvinnan också varit viktigt för historien trots att hon inte finns med i historiebeteckningarna.

Greger som har de två blandade grupperna säger: ”[J]ag gör inget särskilt där för dom, för dom fungerar så bra ja dom två grupperna”. Detta uttalande visar på en acceptans av genuskontraktet och könsrollerna, vilket i sig underhåller och låter dem fortleva. Detta stämmer också överens med Gregers tidigare uttalanden om att flickorna behövs i klasserna för att de dämpar pojkarna och det blir lugnare och mindre högljutt.

5.7 Individen

Ett återkommande tema i respondenternas utsagor är att individen är och ska vara i fokus. Orsakerna till detta kan diskuteras med utgångspunkt i deras nivå av medvetenhet om könsrollerna, som diskuterats ovan. Lärarna säger att de ser eleverna som individer, men somliga resonemang tyder på annat. Lisa, Måns, Jannice och Peter använder klart och tydligt

ordet *individ* i sammanhanget och visar på en klar avsikt att behandla eleverna så. Anna uttrycker sig ”det ska inte vara indelat efter kön [...] snarare efter intresse och förmåga”. Greger uttrycker sig inte direkt i frågan, utan berättar att det just nu inte är aktuellt eftersom klasserna fungerar bra. Det kan ses en orsak till att han inte pratar om individen under intervjun, resonemangen som förs handlar mer om gruppernas sammansättningar och gruppdynamik oberoende av vilket kön eleverna tillhör. Individen med eventuell könstillhörighet, ses som en del av en grupp där gruppens funktion är det som sätts i fokus, inte individen eller könstillhörighet.

Genom segregerad undervisning, där utgångspunkten är att eleverna får göra könstraditionella aktiviteter kan könsrollerna förstärkas. Som visat ovan använder Jannice flick- och pojkgrupper för att bland annat stärka flickorna som flickor i allmänhet och låta pojkarna göra traditionellt aktiva pojkaktiviteter. Så i arbetet med att motverka könsrollerna kan de förstärkas. Lisa hävdar sig bemöta alla som individer, men visar samtidigt på en mindre medvetenhet om genusperspektivet. Hon problematiserar inte könsrollerna, detta kan leda till att de förstärks.

När individen betonas är det viktigt hur den formas. Peter presenterar sin syn på skolans roll i formandet av individen.

Jag har en helt annan, annan kunskapssyn. Det är som jag säger, jag brukar säga det till eleverna ni ska ha en verktygslåda med er ut i livet, ni ska inte ha en ikea-katalog, med det menar jag att du är en problemlösare, du klarar att lösa problem, har du en ikea-katalog så kan du slå upp det och har du tur så finns det på i magasinet att hämta ut det ur lagret. Har du inte det i lagret här uppe så är du hjälplös. Och då får du ta, då blir du helt plötsligt beroende av andra, och då har du mist en del av din frihet.

Peter beskriver här hur individen ska ha frihet. Denna frihet som Peter pratar om kan fås genom kunskap och medvetenhet. En del av detta är medvetenhet om könsrollerna, och elevernas möjlighet till frihet från dem skapar en del av friheten.

6 Diskussion, sammanfattning och slutsats

I denna del kommer resultat, analys och tidigare forskning att diskuteras. Avsnittet avslutas med undersökningens slutsatser.

Utgångspunkten för undersökningen var att könsroller är socialt skapade och att det därför finns en möjlighet att förändra dem. Syftet var att undersöka lärares åsikter om att motverka könsroller i skolan eftersom det i Lpo94 står ”att skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmönster” (Läraryrket s.10). Problemformuleringen var: Hur ser lärare på sitt eget förhållningssätt till könsroller i sin praktik? Anser sig lärare leva upp till uppdraget enligt Lpo94 att motverka könsmönster och könsroller? I så fall hur?

Undersökningen är som tidigare nämnts kvalitativ med utgångspunkt i sex intervjuer. Detta kan ses som en liten grupp men tiden som fanns till förfogande möjliggjorde inte en större undersökningsgrupp. Undersökningens resultat kan därför inte ses som heltäckande för lärare i Sverige men eftersom urvalet var från olika skolor och med olika sorters lärare såväl som olika individer men inom samma kommun, ger ändå undersökningen indikationer på lärares förhållningssätt kring problematiken att motverka könsroller.

6.1 Diskussion och sammanfattning

Respondenternas tankar om könsroller och genus rör sig överlag kring individen. Huruvida detta beror på avsaknad av medvetenhet eller en sann inriktning mot elevernas individualitet och en helhetssyn på människan kan diskuteras. Hävdar man individbemötande utan förståelse för genussystemet kan detta förstärka könsrollerna. Enligt Hirdmans (2001, a & b) utsagor kring genuskontrakt och genussystem kan man dra slutsatsen att medvetenhet är nödvändigt för att kunna bekämpa de könsroller som råder i samhället. Respondenterna visar på olika grad av medvetenhet. En lägre medvetenhet tillsammans med hävdande att individerna bemöts lika kan visa på att läraren lever i genuskontraktet och är omedveten om den effekt det får på lärarens förhållningssätt och på hur eleven bemöts. Å andra sidan kan en större medvetenhet, där läraren är medveten om det genuskontrakt som härskar i samhället möjliggöra att läraren ser hur detta påverkar eleverna i dess närhet, en medvetenhet som också tar sig uttryck i att läraren har förståelse för sin egen situation och sitt ställningstagande i klassrummet kring genusbegreppet. Merparten av respondenterna visar på en lägre medvetenhet som kan vara oroväckande eftersom läraren kan vara omedveten om sin egen medverkan i elevernas utveckling till individer. Karlson (2003) hävdar att eleverna har egna uppfattningar om vad som är manligt och kvinnligt. Dessa kan hindra eleverna i deras

tänkande, vilket gör att lärarna har en viktig roll och behöver kunskap kring könsroller och könsroller. Då individerna kan antas vara formade av genuskontrakten och lever i dessa könsroller, att då bemöta dem som individer kan troligtvis förstärka de könsrollsbeteenden som individen uppvisar. I diskussionen kring könsroller i skolan diskuteras könssegregerad undervisning. Om könssegregerad undervisning används samtidigt som skillnaderna mellan könen inte problematiseras kan det vara ett sätt att omedvetet förstärka könsskillnaderna.

Forskning hävdar att det finns skillnader mellan hur pojkar och flickor beter sig samt vilket bemötande de får (Karlson, 2003; Öhrn, 2004; Gens, 2002; Wahlström, 2003; Svaleryd, 2002). Detta tar också respondenterna upp. Alla lärare känner till denna forskning och utgår i mycket från den, men utan en övergripande medvetenhet om problematiken tar de troligtvis inte denna kunskap till ett praktiskt handlande. Respondenterna och forskning är överens om att det är pojkar som får störst utrymme samtidigt som det ställs större krav på flickor. Skolan verkar i en manlig norm där flickor ska vara snälla och hjälpa till och flickor är överlag mer framgångsrika i skolan än pojkar. Samtidigt är könsöverskridande beteende mer accepterat för flickor än för pojkar. Detta kan bero på de förväntningar som könsrollerna för med sig vilket orsakar att flickorna har högre krav på sig själva och sämre självförtroende än pojkarna.

Enligt Hirdman (2001, b) lever alla människor i genuskontraktet vilket medför att eleverna tar med sig detta till skolan. Detta bekräftar också respondenterna då merparten av dem beskriver hur eleverna manifesterar detta genom kläder och beteenden. I hemmen kan gamla könsroller praktiseras och bibehållas. Detta i sig medför en svårighet för elever och lärare i skolan idag att utvecklas emot gängse könsroller, eftersom gamla könsroller ofta härskar i både hemmet och skolan. Dessa könsroller finns i genuskontraktet som låser människan till olika roller. Detta kontrakt ser ut på olika sätt i olika länder. I Sverige syns kontraktet inte på ytan eftersom det finns lagstiftning i syfte att främja jämställdhet och motverka könsdiskriminering. Däremot finns oskrivna regler i samhället, kvinnor har sämre möjligheter på arbetsmarknaden och tar ofta ett större ansvar för hem och barn. Så till ytan är Sverige ett så kallat jämställt land, vad som finns under ytan är däremot en annan fråga. Denna skenbara jämställdhet är en del av att könsroller förstärks genom könsrollerna. Detta syns tydligt hos Öhrn (2004) som hävdar att lärare bemöter eleverna olika beroende på vilket kön de tillhör. I denna undersökning ger lärarna olika utsagor. Det går från att hävda lika behandling till att fundera kring det samhälle vi lever i och att det faktiskt påverkar oss alla men respondenterna uttrycker förhoppningar och önskemål om att de vill behandla alla lika. Eftersom undersökningen har riktat sig mot lärarnas utsagor går det inte att utröna hur det egentligen förhåller sig i praktiken, dock tror författarna att lärarna ändå påverkas av det och troligtvis

behandlar dem olika, detta med tanke på att lärarna själva är osäkra och efterlyser mer kunskap.

Egentligen kan endast en av lärarna, Peter, sägas ha ambitionen, en reell kunskap och en medvetenhet att arbeta för att motverka könsroller. Under analysen framstår Peter som mer medveten och aktiv än resterande respondenter, vilket även upptäcktes under intervjutillfället. Författarna är medvetna om att analysen kan verka färgad, men detta speglar de faktiska resultaten. Peter uttrycker att han har konkretiserat, teoretiserat och praktiserat genusbegreppet och dess betydelser. Genom denna bearbetning och detta kunskapstillägnande har han frigjort sig från genuskontraktet och rädslan som Hirdman (2001, b) beskriver, rädslan som människan har kring ett samhälle utan dessa fasta regler om hur vi ska bete oss. Genom detta personliga frigörande öppnas det upp en möjlighet för eleverna att också frigöra sig och utvecklas utifrån individen och gå utanför könsmonstren. Detta till skillnad från Greger som genom sina uttalande uttrycker en acceptans av rådande föreställningar. Greger kan antas vara inskränkt i sina tankar kring könsroller. Han säger att han inte behöver arbeta med det eftersom hans grupper är problemfria. Genom detta synsätt lever könsrollerna kvar, och eleven lever då i villfarelsen att det är naturligt att samhället har olika förväntningar på flickor och pojkar. Har man inte tillräckligt med kunskap har man därför inte någon möjlighet att motverka könsrollerna. Övriga lärare har en viss medvetenhet, men de arbetar mer med jämställdhet än att motverka könsroller. Genom att hävda jämställdhet så erkänner de samtidigt könsrollerna men verkar också vara låsta i de strukturer som finns.

Alla respondenter uttrycker en önskan om mer kunskap för att ha möjlighet att förstå genussystemet och hur det påverkar skolan och dem själva. De säger alla att skolan har en viktig roll i samhället och för eleverna. Skolan är en maktinstitution med möjlighet att påverka genussystemet, men det tar tid. Forskning säger att det finns en tendens till att flickor har börjat göra motstånd mot den gamla ordningen (Öhrn, 2004). Denna nya forskning visar på att det troligtvis går att förändra, vilket också Säljö (2005) tar upp, då det enligt det sociokulturella perspektivet går att omskapa samhället. När genus fastställdes som separerat från könet, så öppnades möjligheten att omskapa könsrollerna (Connell, 2002). Men om detta ska kunna ske, måste människorna ha kunskap om de strukturer som råder och styr samhället.

Såväl som styrdokumentet fastslår att skolan ska motverka könsmonster, så saknar de samtidigt ett konkretiserade av vad detta innebär och hur man praktiskt ska arbeta med det. Lpo94 formulerar det som att det ligger på lärarnas eget ansvar, men tar inte upp organisationens del. I och med detta beror elevernas möjlighet till frigörelse från könsrolls beteende helt på den lärare de får och dennes medvetenhet. Eftersom denna

undersökning tyder på att det finns för lite medvetenhet men också en önskan om mer kunskap i frågan, så kan slutsatsen dras att mer ansvar måste läggas på skolsystemet i ett större perspektiv, så att lärare kan få en gemensam grund att utgå ifrån. Detta berör såväl lärarutbildningen som Skolverket och kommunernas skolledning. Detta märks på lärarnas efterlysning av kunskap, och Peter uttalar sig klart med optimism kring sin verksamhet i och med att en ny skolchef med intresse för dessa frågor har blivit tillsatt. Ledningen och hierarkin är viktig för skolan, läraren och eleverna. Ovanifrån sätts tonen för verksamheten.

Vikten av förebilder belyses i analysen, både i form av den enskilde läraren och organisationen i stort. Rektorns betydelse lyfts såväl som personalen som helhet och vikten av att föregå med gott exempel, eftersom skolan är en viktig utgångspunkt. Berg (2001) betonar också att lärare måste vara en förebild och då måste ha kunskap om sig själv. Detta förutsätter att läraren är medveten både om begreppen, hur de syns i verksamheten och om sig själv, som diskuterats tidigare.

Om lärare vore medvetna om könsmönstren skulle en förändring kunna ske. Eleverna skulle kunna ses som individer istället för pojkar och flickor. I dagsläget kan man se på framtiden utan könsroller som en utopi. Världen är just nu enligt Hirdman (2001, b) rädd för att de könsroller som råder ska försvinna. Då skulle människan hamna i en värld som inte har givna regler för hur man ska bete sig. Men om denna rädsla kan överbyggas så kan en värld skapas där människan som individ, med dess kunskaper och erfarenheter, är viktig istället för könstillhörigheten. En värld som tar tillvara på alla människors potential och möjligheter och på så sätt kanske skapar en bättre miljö där alla är lika värda. En värld där människan kan leva, utvecklas och vara sig själv i sann betydelse.

6.2 Slutsats

Bilden som getts ovan av genussystemet i samhället, hur det ser ut i skolan och hur lärarna upplever sin egen roll i motverkandet av könsroller ger en bild av att det inte i tillräckligt hög grad arbetas med att motverka könsroller i skolorna. Det ger också en bild av att det behövs mer möjligheter för lärare att bli medvetna. Detta i form av mer tydliga formuleringar i styrdokumentet och direktiv på nationell nivå såväl som lokal, för att öka lärarnas kunskaper som enligt undersökningen är för knappa och på så sätt skapa möjligheter för lärarna att kunna arbeta med att motverka könsroller. Vidare behöver lärare fortbildning inom ämnet såväl som verktyg för självutvärdering och ett medvetet synsätt på sin egen undervisning och sina förhållningssätt.

6.3 Fortsatt forskning

Undersökningen visar att lärarna upplever ett behov av fortbildning och kunskap inom genusperspektivet och hur man kan förhålla sig till att motverka könsroller. Detta behöver komma uppifrån i skolorganisationen. Då uppstår frågan hur skolans ledning på nationell, kommunal och lokal nivå förhåller sig till att motverka könsroller, liksom vilken kunskap som finns kring genus och könsroller och hur de kunskaperna kan utvecklas och överföras till lärarna.

Vidare väcks frågan vilka faktorer hos läraren som påverkar dennes möjlighet att arbeta med detta, såsom lärarens kön, utbildning, ålder och behörighet. En intressant sida hade också varit att jämföra elevernas tolkning av genus och könsroller i skolan med hur lärarna ser på det. Ännu en intressant aspekt hade varit att jämföra lärarnas utsagor med den verksamma praktiken genom observationer. Denna undersöknings syfte var att få fram lärares egen synvinkel på sin egen praktik, men genom att göra en jämförelse med det faktiska handlandet kunde en extra dimension ha tillförts.

Slutligen måste frågan ställas vilka faktorer i samhället som krävs för att åstadkomma en sann förändring av det genuskontrakt som råder.

7 Avslutning

Som avslutning vill vi citera Lotta på Bråkmakargatan som sa: **”Jag kan nästan allting. Det är inte klokt vad bra jag är”** (Wahlström, 2003 s. 94). Det är så här vi vill att eleverna ska känna, att allt är möjligt. Ska det kunna bli verklighet så måste de få alla möjligheter att utvecklas som individer utifrån sina egna förutsättningar, oberoende av kön eller andra påtvingade faktorer.

Referenser

- Connell, R. W (2002), *Om Genus*. Göteborg. Bokförlaget Daidalos AB. ISBN: 91 7173 186 5
- Berg, Bettina, Lärarförbundet (2001), *Genuspraktika för lärare*. Lärarförbundet.
- Denscombe, Martyn (2000), *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund. Studentlitteratur. ISBN: 91-44-01280
- Gens, Ingemar (2002), *Från vagga till identitet: hur flickor blir kvinnor och pojkar blir män*. Oskarshamn. Seminarium utbildning & förlag. ISBN: 91-88460-50-9
- Gilligan, Carol (1982), *Med kvinnors röst*. Norstedts Akademiska Förlag.
ISBN: 917297-520-2
- Hedlin, Maria (2004), *Det ska vara lika för alla så att säga...* Kalmar. Högskolan i Kalmar.
ISSN 1100-8393
- Hedlin, Maria (2006), *Jämställdhet – en del av skolan värdegrund*. Stockholm. Liber förlag.
ISBN: 91-47-05323-2
- Hirdman, Yvonne (2001, a), *Kvinnohistoria*. Oskarshamn. AB Primo. ISBN: 91-2692014-X
- Hirdman, Yvonne (2001, b), *Genus: om det stabila föränderliga former*. Malmö. Liber AB.
ISBN:47-06223-1
- John, Charlotta & von Sabljar Pamela. (2003), *Elfte steget - vägen dit*. Ramlösa. Charlotta John ISBN: 91-6314015-2
- Jämös handbok mot könsmobbing i skolan* (2000), Stockholm.
Jämställdhetombudsmannen. ISBN: 91-970861-3
- Karlson, Ingrid (2003), *Könsgestaltningar i skolan: om könsrelaterat gränsupprätthållande, gränsuppluckrande och gränsöverskridande*. Lindköping. Parajett AB. ISBN:917373582-5
- Kvale, Steinar (1997), *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund. Studentlitteratur.
ISBN 10: 9144001851.
- Lärarens handbok*. Lärarförbundet (2002), Stockholm. Lärarförbundet. ISBN: 9185096-830
- Molloy, Gunilla (1992), *God morgon Fröken. Ett samtal om makt, kön och lärarprofessionalism*. Almqvist & Wiksell Förlag.
- Patel, Runa & Davidson, Bo (2003), *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund. Studentlitteratur. ISBN:91-44-02288-3
- Pease, Allan & Barbara (1998), *Samma art olika världar - om manligt och kvinnligt beteende*. B. Wahlströms Bokförlag AB. ISBN: 91-32-32423-5
- Samspel för lärande: didaktiskt redskap för professionella lärare* (2005), Sträng, Monica H.

- (red.). Lund. Studentlitteratur. ISBN:91-44-03686-8
- Sandquist, Anna-Marie (1998), *Visst görs vi olika*. Stockholm. Svenska kommunförbundet och Kommentus Förlag. ISBN: 91-7345-046-4
- Skolverket (2000), *En fördjupad studie om värdegrunden – om möten, relationer och samtal som förutsättningar för arbetet med de grundläggande värdena*. Hämtad från skolverket.se 16 april 2007
- Skolverket (2002), *Likvärdighet i en skola för alla. Historisk bakgrund och kritisk granskning*. Hämtat från skolverket.se 16 april 2007
- Svaleryd, Kajsa (2002), *Genuspedagogik*. Stockholm. Liber AB. ISBN:91-47-05148-5
- Säljö, Roger (2005), *Lärande & kulturella redskap: om läroprocesser och det kollektiva minnet*. Falun. Nordstedts akademiska förlag. ISBN: 91-7227-443-3
- Vetenskapsrådet (2002), *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Vetenskapsrådet. ISBN: 91-7307-008-4
- Wahlström, Kajsa (2003), *Flickor, pojkar och pedagoger*. Sveriges utbildningsradion AB. ISBN:91-25-02004-8
- Worrall, Norman & Tsarna, Helen (1987), Teachers reported practices towards girls and boys in science and languages. *The British Journal of educational psychology*, Vol. 57 s. 300-312.
- Öhrn, Elisabet (2004), *Könsmönster I förändring? En kunskapsöversikt om unga I skola*. Kalmar. Skolverket. ISBN:91-89314-73-5

Bilaga 1. Intervjumall

Inledning: undersökningen handlar om genus, hur lärare förhåller sig till det och hur det syns i skolan.

Vi vill börja med att förklara några begrepp, så vi talar om samma sak.

Genus: det socialt skapade könet och sambanden mellan dem.

Könsroll: den roll som är skapad av samhället, manifesteras som stereotypiska beteenden förknippade med de två olika genusen manligt och kvinnligt.

Jämställdhet: att behandla kvinnor och män likadant

1. Om dig:

Ålder?

Vad undervisar du i för ämne?

Hur länge har du jobbat som lärare?

Har du jobbat på fler skolor?

När gick du ut lärarutbildningen?

2. Vilken betydelse anser du att genusbegreppet har för skolan och samhället?

3. Vad tycker du om könsroller och hur syns de i skolan?

4. Vad har jämställdhet för betydelse i dagens skola?

5. Hur arbetar du för att leva upp till styrdokumentens formuleringar om att motverka könsroller?

6. Tror du att skolan kan motverka könsroller, hur i så fall?

7. Har könet någon betydelse för hur du bemöter eleverna?

8. Diskuterar ni kring genus och könsroller i verksamheten? Arbetslaget? Ledningen?
Ämnesnätverk?

9. Har du något du vill tillägga?